

TÜRKÇE ÖĞRETİMİ BAKIMINDAN DİL BİLGİSİ TERİMİ VE KAVRAM OLARAK OLUMLULUK-OLUMSUZLUK

Muhsine BÖREKÇİ

Özet

Olumluluk-olumsuzluk, hemen bütün dillerde fiil veya cümle düzeyinde belli biçimlerde belirtilen bir dil bilgisi ulamıdır. Türkçe dil bilgisinde de fiillerin ve cümlelerin olumlu/olumsuz biçimlerinden söz edilmekte; fiiller ve cümleler bu ulama göre sınıflandırılmaktadır. Ancak hem olumluluk/olumsuzluk göstergelerinin terim anlamından daha geniş olan sözlük anlamı hem de bu ulamın "anlama göre" bir sınıflandırmanın sonucunda oluşmuş olması özellikle cümle boyutunda biçim-anlam karşıtlıklarına yol açmakta; "biçimce" ve "anlamca" farklı değerlendirmeler yapılmasına neden olmaktadır.

Bu kavram işaretlerinin terim anlamlarının tam olarak belirlenmesi, sınırlandırılması, biçim ve anlam boyutlarında gerekiyorsa farklı terimlerin kullanılması mantık-dil bilgisi karşıtlığını ortadan kaldıracak, konunun öğretimini kolaylaştıracaktır. Bu çalışmada konu, Türkçe dil bilgisi öğretimi açısından değerlendirilmeye, olumluluk ve olumsuzluk kavramlarının içerdiği duyuşsal (thymique, thymic) ve dil bilgisel (grammatical) boyuta dikkat çekilmeye çalışılmış; duyuşsal ulam için uygun olduğu düşünülen olumluluk-olumsuzluk terimlerine karşılık dil bilgisel düzeyde "kılma", "olma", "kılmama", "olmama" terimleri önerilmiştir.

1. Duyuşsal Ulam (Thymique Catégorie, Thymic Category) Olarak Olumluluk-Olumsuzluk

Nesneleri ve kavramları adlandıran insan, onların niteliklerini kendi açısından güzel-çirkin, iyi kötü, yararlı-zararlı... gibi pek çok ölçüt bakımından da sınıflandırmıştır. Dolayısıyla nesnenin, kavramın veya durumun kişiye göre istenen-istenmeyen olması onların dildeki karşılıkları olan adlara veya sıfatlarla nesne ve kavramların hareketlerini, oluşlarını dile aktaran fiillere de yansımıştır. Yani bir isim bir sıfat veya bir fiil taban hâlinde iken insanın isteyeceği veya istemeyeceği bir nesne, kavram eylem veya durumu gösterebilir. Buna karşılık o nesne, eylem veya durum hakkında yansız da kalınabilir. Örneğin "güzel, iyi, mutlu ..." gibi sıfatlar, "başarı, orman, vatan ..." gibi isimler, "kazan-, yüksel-, gül-, ilerle- ..." gibi fiiller herkes için "olumlu" olarak adlandırılacak duygular uyandırır. "Çirkin, kötü, mutsuz ..." gibi sıfatlar; "deprem, savaş, terör ..." gibi isimler ve "kork-, ağla-, öl- ..." gibi

fiiller de herkeste "olumsuz" denebilecek çağrışımlar uyandırır. Bunlara karşılık zamana, yere veya duruma göre farklı çağrışımlar uyandıran yani kullanıldığı metne göre olumlu veya olumsuz olabilen veya bu açıdan yansız olan nitelikler, kavramlar ve eylemler de vardır: "üçgen, bir, tahta, yol, git-, kal- ..." gibi. Nesnenin veya durumun kendisinde var olan bu iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış, yararlı-zararlı, istenen-istenmeyen... karşıtlıklarının anlam bilim düzeyinde "duyuşsal ulamı" (catégorie thymique) oluşturdukları düşünülürse karşıtlığın birinci dizisi "olumluluk" (euphorie) ; ikinci dizisi "olumsuzluk" (dysphorie) üçüncü dizi ise "genellik" (aphorie) kavramıyla ifade edilebilecek olan diziler (paradigma) oluşturulabilir:

<u>olumlu</u>	<u>olumsuz</u>	<u>genel</u>
iyi	kötü	(dünya iyi veya kötü olmaz)
güzel	çirkin	(gece güzel veya çirkin olmaz)
doğru	yanlış	(güneş doğru veya yanlış olmaz)
yararlı	zararlı	(doğru yararlı veya zararlı olmaz)
istenen	istenmeyen	(iklim istenen veya istenmeyen değil)
...	...	

Fiiller de daha sözlük düzeyinde iken duyuşsal ulama göre olumlu, olumsuz veya yansız diziler oluştururlar. Örneğin:

<u>olumlu</u>	<u>olumsuz</u>	<u>genel</u>
gül-	ağla-	say-
yen-	yenil-	yarış-
iyileş-	hastalan-	(doktora) görün-
...

Bu sınıflandırma olumlu ve olumsuz göstergelerinin *Türkçe Sözlük*'teki anlamlarına da uygun düşmektedir:

"olumlu s. 1 Gözetilen hedefe ve beklenilene uygun; yararlı.

Kanserle mücadelede olumlu gelişmeler var.

2. **Yapıcı.**

Olumlu tenkit.

3. **Onaylayan, kabul eden, lehte olan.**

Müracaatıma olumlu cevap vermişler.

4. **Tecrübe ve gerçeklere dayalı olarak bazı nitelikleri belli olan.**

olumsuz s. 1. Yapıcı ve faydalı olmayan, zararlı.

2. **Davranışları beğenilmeyen, yıkıcı düşünceleri olan.**

3. **fel. Bir şeyi inkâr eden ve inkâr özelliği taşıyan.** (TS, 1996, s. 2165)

2. Dil Bilgisel Ulam Olarak Olumluluk-Olumsuzluk

Gerçek dünyada var olan bu ayrıma karşılık dilin dünyası ve doğal olarak da dil bilgisi "olumluluk" ve "olumsuzluk" göstergelerine bir terim anlamı yüklemiş ve kavram alanını sınırlandırmıştır. Bunun sonucunda bu terimler dil bilgisi kitaplarında ve terim sözlüklerinde aşağı yukarı aynı biçimde tanımlanmıştır:

Korkmaz, (1992) olumluluğu "*Doğrudan doğruya fiilin karşıladığı hareketi gösteren, fiil kök veya gövdesinin -mA- olumsuzluk tabanı eki almamış haldeki dil-bilgisi kategorisi: oku-, yaz-, gül-, gel-, çalış- vb. karşıtı olumsuzluktur.*" biçiminde; olumsuzluğu ise "*Cümlede yüklem bildirdiği oluş ve kılışın olumsuz olarak gerçekleştiğini gösteren dil bilgisi kategorisi. Türkçede fiile olumsuzluk kavramı-mA-ekiyle, isim cümlesinde değil kelimesinin eklenmesiyle verilir.*" biçiminde tanımlamaktadır.

Vardar'a göre (1998) olumluluk "*Olumsuzluğa karşıt olarak tümcenin yüklemimin anlattığı oluşu doğru, olanaklı, olası, zorunlu dılarak gösteren ulam.*" Olumsuzluk ise "*Tümcenin içerdiği yüklemimin anlattığı oluşu yadsıma yoluyla gerçekleştiren ulam*" (s. 158) dir.

Göğüş (1998), "*Olumluluk. (Fr. İng. affirmation. es. t. müspetlik) Olayın, durumun, niteliğin gerçek ya da var olması durumu.*

Olumsuzluk (Fr. İng. négation. es t. nehy.) Olayın durumun, niteliğin gerçek ya da var olmaması" (s. 94) biçiminde bir tanım yapmakta;

Hengirmen (1999), olumluluğu "*Belirli bir bilgiyi, yargıyı, olayı vb.yi gerçekleşme, geçerli olma, bulundurma vb. açılardan aktarma durumu*"; olumsuzluğu da "*Belirli bir bilgiyi, yargıyı, olayı vb.yi gerçekleşmeme, geçerli olmama, bulundurmama vb. açılardan aktarma durumu*" (s. 286)

Crystal (1987), olumsuzluğu "*Bir cümlemin anlamında bütünüyle veya kısmen itiraz etme veya reddetmeyi ifade eden biçim*" biçiminde tanımlarken; olumlu kavramını "*olumsuzluk işareti bulunmayan fiil veya cümle*" biçiminde tanımlamıştır.

Bu tanımlara göre dil bilgisi terimi olarak olumluluk-olumsuzluk sadece yüzeysel yapıdan hareketle tespit edilen şu karşıtlıklardan oluşmakta bir dil bilgisi ulamı olarak biçime de yansımaktadır:

<u>olumlu</u>	<u>olumsuz</u>
var	yok
olma	olmama
kılma	kılmama
onaylama	reddetme
...	...

Bu tabloya göre her fiil ve her cümle olumlu ya da olumsuz olmak zorunda ve bu değerlendirme fiilin veya cümlenin bir olumsuzluk ögesi içerip içermediğine göre yapılmaktadır. Bu durumda da her ikisi de doğru olan "İki kere iki dört eder" ile "İki kere iki beş etmez" cümlelerinden birincisi olumlu; ikincisi ise olumsuz sayılmakta; mantık bakımından yanlış olan "iki kere iki beş eder" cümlesi ise olumlu olarak değerlendirilmekte; yanlış, olumlu; doğru ise olumsuz olabilmektedir. Yani dil bilgisi düzeyinde ifade edilen varlık-yokluk, olma-olmama ve kılma-kılmama durumları kavramların, niteliklerin ve fiillerin sözlük düzeyinde taşıdıkları ve bir duyuşsal ulam oluşturan olumluluk-olumsuzluk kavramlarının yerine kullanılmakta daha doğrusu sözlük düzeyinde var olan olumluluk-olumsuzluk dil bilgisi öğretimine yansımamaktadır. Anlambilim (semantique), kullanım-bilim (pragmatisme) çalışmalarında önemsenen duyuşsal boyut, dil bilgisi çalışmalarında dikkate alınmamıştır.

Bu yaklaşım, özellikle cümleyi yer aldığı söylem içinde çözümleyen dil bilgisi çalışmalarında zaman zaman biçim-anlam karşıtlığı yaratarak konunun öğretimini ve öğrenimini zorlaştırmaktadır. Oysa bilindiği gibi her dilsel yapı bir düşünceyi dile aktarmak için oluşturulmuş bir biçimdir. Öyleyse biçim, anlama karşıt olan değil; onun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olan bir araç olarak algılanmalı; buna göre sınıflandırılmalı ve çözümlenmelidir. Ya da hiç değilse çözümlenme bakış açısına göre sınırlandırılmalı; başka bakış açılarıyla başka sonuçlara ulaşılabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir.

Cümleler, sözlük düzeyinde olumlu-olumsuz-genel nitelik taşıyan kavram işaretlerinin birbirleriyle ilişkilendirilmesiyle kurulmakta; olumlu, olumsuz veya genel nitelikli kavram işaretleri birbirlerine belirten-belirtilen ilişkisi ile bağlanmaktadır. Bu bağıntıların dikkate alınması yani dilin bir dizi değil, dizim olduğunun kabul edilmesi durumunda varlık-yokluk, olma-olmama, kılma-kılmama ifade eden yüklemeler, tamlayanlarının ve/veya tümleyenlerinin olumlu, olumsuz veya genel niteliklerine göre bir değer kazanmaktadırlar. Aksi taktirde, duyuşsal-dil bilgisel ya da anlam bilimsel-söz dizimsel karşıtlığı ile birlikte mantıksal-dilsel veya biçimce-anlamca karşıtlığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin aşağıdaki cümlelere duyuşsal ve dil bilgisel açıdan değerlendirildiğinde derin yapı ile yüzeysel yapı arasındaki karşıtlığın dil-mantık çatışmasına dönüşebildiği görülecektir:

- | | |
|--|---|
| 1. Bu öğrencinin karnesinde pek çok zayıf var. | Bu öğrencinin karnesinde ise hiç zayıf yok. |
| 2. Soğuk beni hasta etti. | Fakat hastalığım uzun sürmedi. |
| 3. O kötü bir dost. | Sen kötü bir insan değilsin. |

Birinci ikilide dil bilgisel varlık (biçimce olumluluk), duyuşsal anlamda olumsuzluk (beklenilene uygun olmama); dil bilgisel yokluk (biçimce olumsuzluk), duyuşsal olumluluk (beklenilene, hedeflenene uygun olma); ikinci ikilide dil bilgisel

kılma (biçimce olumluluk), duyuşsal olumsuzluk; dil bilgisel kılmama (biçimce olumsuzluk) duyuşsal olumluluk; üçüncü ikilide de dil bilgisel olma (biçimce olumluluk), duyuşsal olumsuzluk, dil bilgisel olmama (biçimce olumsuzluk) da duyuşsal olumluluk ifade etmişlerdir.

Bu durum, dil bilgisi kitaplarına "anlamca ve biçimce olumluluk/olumsuzluk" kavramlarının girmesine neden olmuştur. Ama "anlamca olumluluk/olumsuzluk" da gerçekten anlam düzeyinde değil, yine biçimde aranmıştır:

"Cümleler: a) hem biçimce hem de anlamca; b) yalnız biçimce; c) yalnız anlamca olumlu olabilirler:

a) "Yüz yüzden utanır" (Biçimce ve anlamca olumlu isim cümlesi).

b) "Cahilin sofusu, şeytanın maskarasıdır" (Biçimce ve anlamca olumlu isim cümlesi).

c) "Beni ne aradı, ne sordu" (Biçimce olumlu, anlamca olumsuz fiil cümlesi).

ç) "Ne Yakup Kadri, ne de Reşat Nuri şairdir" (Biçimce olumlu, anlamca olumsuz isim cümlesi)." (Ediskun. 1985, 370.s.)

("şeytanın maskarası [İ-]" anlamca "olumlu" sayılırken "şair [olma-]" yine anlamca "olumsuzluk" olarak değerlendirilmiştir. Oysa "şeytanın maskarası olmak" her insan için olumsuz (zararlı, hedeflenmeyen) bir durumdur. Ancak "şair olmak" Yakup Kadri için de Reşat Nuri için de bir olumsuzluk olarak düşünülmemelidir.)

"Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak/Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak

O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak/O benimdir, o benim milletimindir ancak"

dizelerine biçim olarak bakıldığında iki tane olumsuz; bir tane de olumlu fiil görülmektedir. Yani iki olumsuz bir de olumlu cümle vardır. Oysa anlam olarak: korkma- = ...(y)A güven-

sönme- = parla-

Yani sönme- ne kadar olumsuzsa parla- o kadar olumsuzdur; parla- ne kadar olumlu ise sönme- o kadar olumludur. Öyleyse meselâ sönme- fiili (ya da "Bu şafaklarda yüzen al sancak, yurdumun üstünde tüten en son ocak sönmeden sönmez." cümlesi) anlamca olumlu; biçimce olumsuz olarak mı değerlendirilmelidir? Böyle bir değerlendirme de anlam mı, biçim mi esastır? Sonuçta bu fiile/cümleye olumlu fiil/cümle mi, olumsuz fiil/cümle mi denmelidir?

Dil bilgisi öğretiminde "biçimce" değerlendirmede cümlede /-mA-/, "değil", "yok" gibi olumsuzluk biçim birimlerinin olup olmaması, "anlamca" değerlendir-

mede de cümlelerin ifade ettiği yargının duyuşsal bakımdan olumlu-olumsuz olması değil; cümlelerin yüzeysel yapısındaki bir dönüşümle /-mA-/ ya da "değil" in kullanıldığı bir yapıya dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği esas alınmaktadır. Yani "anlamca" nitelemesi aslında başka bir "biçim" i belirtmektedir.

Örneğin şu cümlelerin yaygın dil bilgisi öğretimine göre olumluluk-olumsuzluk açısından değerlendirilmesine bakıldığında "anlamca" dan kastedilenin bir başka "biçim" görülür:

1. *Bir kuzu koyundan ayrı ki durdu / Yemez mi dağların kuşuyla kurdu.*
2. *İki delikanlı anlatıp duruyor, Lale'ye asılmaktan geri kalmıyorlardı.*
3. *Ulusun korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar / Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar.*
4. *Bir şahin havalandı Erzurum'dan / Pençesi taşa geçer / Basar ayaklarını göğsüne basar / kalkabilirse kalksın düşman o zaman.*
5. *Yapın elinizden ne gelirse, ardınıza koymayın!*
6. *O gün evde sadece ninem vardı.*
7. *Yok dedi, buna öyle iğreti oturulmaz.*
8. *Gözlerim kırmızı yemenilerde donup kalmıştım olduğum yerde, bir ben değil, her şey donup kalmıştı, gözyaşlarım bile...*
9. *Nasıl inanırsınız o adamların dediklerine.*
10. *Gözlerim yoruluyor iş çıkmıyor elimden. Sen yardım edersen... Çünkü bir başkasını istemem yanımda.*

Bu cümleler, olumluluk-olumsuzluk açısından Türk dili edebiyatı öğretmenliği veya Türkçe öğretmenliği lisans programını tamamlayıp aynı alanlarda yüksek lisans programına devam eden öğrenciler tarafından şöyle değerlendirilmiştir:

1. a: durdu-biçimce ve anlamca olumlu.
- 1.b: yemez mi:-biçimce olumsuz, anlamca olumlu. (Çünkü yemez mi =yer)
2. a: duruyor: biçimce ve anlamca olumlu; b. kalmıyorlardı: biçimce ve anlamca olumsuz.
- 3 .a ulusun: biçimce ve anlamca olumlu; b. korkma: biçimce ve anlamca olumsuz, c. boğar: biçimce olumlu, anlamca olumsuz. Çünkü boğamaz anlamındadır.
4. a. havalandı: biçimce ve anlamca olumlu, b. geçer: biçimce ve anlamca olumlu, c. basar: biçimce ve anlamca olumlu, ç. kalkabilirse: biçimce ve anlamca olumlu, d. kalksın : biçimce ve anlamca olumlu.
5. a. yapın: biçimce ve anlamca olumlu; b. ardınıza koymayın: biçimce ve anlamca olumsuz

6. vardı: biçimce ve anlamca olumlu.

7. a. dedi: biçimce ve anlamca olumlu b. oturulmaz: biçimce ve anlamca olumsuz

8. a. donup kalmıştım: biçimce ve anlamca olumlu b. ben [kalmıştım] değil: biçimce ve anlamca olumsuz c. donup kalmıştı: biçimce ve anlamca olumlu.

9. inanırsınız: biçimce ve anlamca olumlu

10. a. yoruluyor: biçimce ve anlamca olumlu b. çıkmıyor: biçimce ve anlamca olumsuz c. yardım edersen: biçimce ve anlamca olumlu ç. istemem: biçimce ve anlamca olumsuz.

Edim bilimsel yaklaşım, bu değerlendirmeleri öncelikle "anlam"ı "bir başka biçim" olarak benimsediği için, ikinci olarak da yüklemi belirtici veya niteleyici öğeleri göz ardı ettiği için eksik kabul eder.

Ayrıca Türkçe öğretiminde kavram ilişkisi kuran veya dil bilgisel biçim birimlerin eksiksiz olarak sıralanmasının da önemli olduğu bilinmektedir. Olumluluk-olumsuzluk kavramının duyuşsal içeriği bir yana bırakılsa; dil bilgisinde yüklendiği terim anlamına göre değerlendirilse bile olumluluk ve olumsuzluk ifade eden biçim birimlerin tam olarak tanımlanmış olması, konunun öğretimi bakımından önemlidir. Türkiye Türkçesi ile oluşturulmuş metinler taranarak tespit edilen biçim birimlerin sıralanması ve bunların işlevlerindeki inceliklerin belirtilmesi, biçim-anlam karşıtlığını ve karışıklığını en aza indirecektir. Yukarıda sıralanan örneklerin bazıları bu yaklaşımla incelenirse bazı kalıplaşmaların, deyimleşmelerin özel birer kılma / olma, kılmama –olmama biçim birimleri olarak kalıplaştıkları görülür:

asılmaktan geri kalmıyorlardı (olumsuz)	= asılıyorlardı (olumlu)
kalkabilirse kalksın (olumlu)	= kalkamaz (olumsuz)
ardınıza koymayın (olumsuz)	= elinizden geleni yapın (olumlu)
ninemden başka kimse yoktu (olumsuz)	= sadece ninem vardı (olumlu)
buna öyle iğreti oturulmaz (olumsuz)	= böyle sıkı oturulur (olumlu)
bir ben [donup kalmıştım] değil (olumsuz)	= benimle birlikte her şey donup kalmıştı (olumlu)
nasıl inanırsınız (olumlu)	= inanmamalısınız (olumsuz)
bir başkasını istemem yanımda (olumsuz)	= sadece seni isterim yanımda (olumlu)

3. Sonuç ve Öneri

Olumluluk-olumsuzluk dil bilgisi öğretiminde bir dil bilgisi ulamı olarak değerlendirilmesine karşın daha çok duyuşsal (thymique) içeriği olan bir terimdir. Çoğu zaman öznel olan ve edim bilimsel (kullanım bilimsel, pragmatique, pragma-

tic) nitelik taşıyan bu terimin tamamen nesnel olan dil bilgisel çözümlemede kullanılması bazı karışıklıklar yaratmakta, konunun öğretimini zorlaştırmaktadır. Bu karışıklığın giderilmesi ve kavramın daha kolay öğretilmesi için yüzeysel yapıdaki olumluluğu ve olumsuzluğu belirtmek üzere biçimsel bir adlandırma olan **kılma-olma** ve **kılmama-olmama** terimlerinin kullanılmasının doğru olacağı düşünülmektedir. Çünkü örneklerde de görüldüğü gibi geleneksel dil bilgisinde "biçimce" diye adlandırılan olumluluk, fiil cümlelerinde eylemin veya oluşun gerçekleştiğini (**kılma**); isim cümlelerinde de durumun olduğunu, onaylandığını veya nesnenin var olduğunu (**olma**) belirtmektedir. Olumsuzluk ise eylemin gerçekleşmediğini (**kılmama**) durumun olmadığını, reddedildiğini veya nesnenin var olmadığını (**olmama**) belirtmektedir. Bu terimler olumluluk-olumsuzluk kavramlarının dil bilgisel boyutunu adlandırmak için kullanılabilirler. Böylece yüzeysel yapının esas alındığı dil bilgisi öğretiminin ilk aşamasında yapılan dil bilgisel çözümlemede biçim- anlam karşıtlığı ortadan kalkmış olur.

Bir eylemin gerçekleşmemesinin her zaman olumsuzluk olmadığı düşünülürse yani yüzeysel yapıdaki "kılmama veya olmama" ile derin yapıdaki "olumsuzluk" kavramları birbirinden ayrılırsa yukarıda ifade edilmiş olan sorular kendiliğinden cevaplanmış olur. "Kılmama, olmama fiili" her zaman olumsuz; "kılma, olma fiili" de her zaman olumlu değildir. Çünkü olumluluk veya olumsuzluk yüzeysel yapıdan ziyade derin yapı ile ilgili bir dil bilgisi ulamıdır. Fiillere "kılmama, olmama" anlamı katan /mA-/, isimleri yokluk kavramıyla niteleyiciye dönüştüren /sIz/ birer olumsuzluk eki (Baştürk, 1995. 63.s) olarak değil de "kılmama", "olmama=yokluk" eki olarak değerlendirilmediği takdirde cümlelerin "anlamına göre" olumlu mu olumsuz mu olduğunu belirlemek için -olması gerektiği gibi- derin yapısına bakılacak ve yine olması gerektiği gibi biçimden bağımsız bir saptama yapılabilecek ve en önemlisi biçim-anlam karşıtlığı ortadan kalkacak; her biçimin amaçlanan bir anlam için araç olduğu açıkça görülecektir.

Sözlüksel veya söz dizimsel birimlerin edim bilimsel ve/veya anlam bilimsel değerlerinin de tartışılacağı ileri bir dil bilgisi öğretimi aşaması için olumlu-olumsuz terimleri de -kılma - olma, kılmama -olmama terimleri ile birlikte- bu kez biçimden bağımsız olarak kullanılabilir. Bu durumda cümleler:

1. Dil bilgisel ulam olarak kılma-olma, kılmama-olmama cümleleri
2. Duyuşsal ulam olarak olumlu-olumsuz-genel cümleler olarak sınıflandırılabilir.

Bu ayrımın yapılması konunun öğretimi için yeterli değildir. Kılma-olma, kılmama-olmama ifade eden dil bilgisel yapıların da tam olarak tespit edilip sıralanması gerekir. Konu ile ilgili çalışmalarda kılma - olma ifade eden dil bilgisel yapılardan söz edilmemekte; kılmama-olmama biçimbirimlerinin kılma-olma ifade ettiği durumlar "biçimce olumsuzluk, anlamca olumluluk" olarak değerlendirilmek-

tedir. Örneğin /mA-z m₁/ = /-Ir/ durumunda /mA-z m₁/ biçim birimini "olumsuz soru" olarak niteleyip "ama anlamca olumsuz soru değil; olumlu cümle" biçiminde açıklamak yerine "pekiştirilmiş olma-kılma" belirten bir kalıp olarak tanımlamanın biçim-anlam birliğini sağlayacağı için konunun daha kolay kavratulmasını sağlayacağı söylenebilir. Yani **kılma-olma** ve **kılmama-olmama** ifade eden biçim birimlerin veya yapıların tam olarak sıralanması ve her birinin işlevinin tanımlanması Türkçe öğretimi açısından önemlidir.

Bu eksikliğin giderilmesinde bir adım olarak ve hem duyusal hem de dil bilimsel bakımdan yapılacak değerlendirmeye örnek olarak Türkçede kılma/olma-kılmama olmama belirten dil bilgisi biçim birimleri şöyle sıralanabilir:

3.1. Kılma-Olma İfade Eden Yapılar

3.1.1. Fiillerde Kılma-Olma Eki: /- Ø-/

Türkçede genelde kılma-olma durumu işaretlidir. /-mA-/ kılmama-olmama ekini almamış her fiil tabanı, kılma veya olma; "değil" edatını almamış her yüklem ismi de olma anlamı taşır. Yani genellikle kılma-olma biçimbirimi /-Ø-/ dir.

Bir sabah ferman ile uyan-ø-dık İstanbul kıyılarında. / Bir sabah duyul-ø-du Sultan Mehmet:/ -"Gemilerim karadan yüzdürül-ø-sün!" / Dağlar taşlar inle-ø-di:/ -"Emret-ø-!" (Olumlu kılma cümleleri, F. H. Dağlarca, İFD, s. 40)

"Türk milleti, il yaptığı ilini elden çıkar-ø-miş." (Olumsuz kılma cümlesi, OA. s. 21)

"Şekercinin kocaman vitrini önünde +ø +ø-ydiler." (Olumlu olma cümlesi, O. Kemal, İGÇÖ 2, s. 15)

"Vazifen nedir diye soruyorlar?" (Kılma cümlesi, Yansız (Olumlu ya da olumsuz değil). H. S. Tanrıöver, DYI, s. 2)

/... -mA- sıfat-fiil (kip olarak değerlendirilmekte) + değil/ yapısı sınırlı bir kılma - olma ifade eder, kılmanın - olmanın eksik biçimde gerçekleştiğini belirtir. Bu yapıdan sonra genellikle "ama" ile bağlanan cümle eksikliği, bir bakıma kılma - olmadaki olumsuzluğu açıklar:

"Gerçi bulunduğum yer denizi görmüyor değil, görüyor görmesine, ama en aşağı bir buçuk saatlik yerden." (olumsuz kılma cümlesi. O.V. Kanık, İGÇÖ. 2, s. 11)

3.1.2. Varlık, Var Olma Yüklemi: var [İ-]

Türkçede hem "sahip ol-" hem de "var ol-" varlık, "var [İ-]" yüklemi ile ifade edilir. Türkçeye özgü bir sözlük biçim birimi olan "var" söz dizimi bakımından isim özelliği göstermesine karşın her hangi bir nesneyi veya kavramı karşılamaması, bir nesne veya bir kavramla ilgili olarak olma belirtmesiyle de fiil işlevi görür.:

"Gezdim, dolaştım yurt köşelerini / Her yerin ayrı güzelliği **var**." (Olumlu varlık (olma) cümlesi. Y.F. İnal, ŞT s. 106)

"Uçun kuşlar uçun doğduğum yere / Şimdi dağlarında mor sümbül **vardır** / Ormanlar içinde bir serin dere / Dikenler içinde sarı gül **vardır**." (Olumlu varlık cümlesi, R. Tevfik, TS, s. 304)

"Yıldızlar bırakmış elimi / Yıldızlar bana küs, ana / Havada kara bir bulut **var**." (Olumsuz varlık cümlesi. M. N. Karaer, ŞT, s. 14)

"Arkadaşlar, epeyi eskimiş zamanlardan beri Anadolu'nun içerisinde salgın, korkunç hastalıklar **var**." (Olumsuz varlık (olma) cümlesi. H. S. Tanrıöver, DYI, s. 60)

3.1.3. Varlık Hali: /+II/

/+II/ eki bazı kullanımlarında isimlere varlık kavramı katar. Varlık hâli eki almış bir isim yada isim grubu cümlede yüklem görevi üstlenirse cümle düzeyinde "varlık" (olma) belirtmiş olur:

"Her mevsim **güneşli**, masmavi **göklü**, / **Camili, kümbetli, kubbeli, köşklü**..." (Olumlu varlık cümlesi, B. Alpgiray, Paris Akşamları.)

"**Dertliyim**, çekinme, doldur be hancı." (Olumsuz varlık cümlesi, B.S. Erdoğan, GŞ, 93. s.)

3.1.4. Soru (Tonlama) Yoluyla Kılma - Olma Belirtilmesi (/mA-(kip) mI/, /değil mi [İ-]), /...+DAn başka ne [İ-]/ /kim ...mA-z+ø ki/)

Kılmama - olmama fiilleri soru yoluyla kılma-olma fiillerine dönüştürülebilmektedir. Bu kullanım fiil tabanındaki kılma-olma kavramını kuvvetlendirmekte; cümlelerin olumlu ya da olumsuz oluşunu etkilememektedir:

"Kim bir el tutsa ağarırken tan yeri / Tuttuğu sıcaklık **sen değil+ø-ø misin?**" (Tuttuğu sıcaklık [muhakkak] sensin. Olumlu kılma cümlesi. Dağlarca, AŞ, s. 331)

"Bir kuzu koyundan ayrı ki durdu / **Yemez mi** dağların kuşuyla kurdu." (Dağların kurdu kuşu mutlaka yer. Olumsuz kılma cümlesi Hıfzî, TŞB., s. 343)

"Hem de az önce siz **söylememiş miydiniz?** Sizi aramamı siz **önermemiş miydiniz?**" (Olumlu kılma cümlesi. S. K. Aksal, GYKO, s. 133)

"**Kim** bu cennet vatanın uğruna **olmaz ki fedâ?** / Şühedâ fişkıracak toprağı sık-san, şühedâ!" (Herkes feda olur. Olumlu kılma cümlesi. M. Akif Ersoy, Şiirlerle Türkiye, s. XXII)

3.1.5. Sınırlandırma, Dışlama, Karşılaştırma Yoluyla Kılma-Olma İfade Eden Yapılar

/...+DAn başkası değil [İ-]/, /...+DAn başka şey ...mA-/ , /... kadar (derece, ölçüde) ... -mA-/

Kılınmayan-olunmayan ifade edilerek kılınanın-olunanın seçildiği, daha da pekiştirilerek belirtildiği yapılardır:

"Bir güllesiyle kaleyi yıkacak olan bu korkunç top, siyaha boyanmış kocaman bir kütükten başka bir şey değildi" (sadece kocaman bir kütüktü: Olumlu olma cümlesi. Ö. Seyfettin, SH, s. 31)

"Ecirlikten başka bir şey değildi." (Sadece ecirlikti: Olumsuz olma cümlesi. O.V. Kanık, İGÇÖ 2, s. 11)

"Yazı yazmaktan başka hiçbir şeyi sevmezdi o!..." (Sadece yazı yazmayı severdi: Olumlu kılma cümlesi. P. Celal, İGÇÖ 2, s. 39)

"Zira tarih boyunca Türk harsı, bugünkü ölçüde muvaffak olmuş bir suikaste uğramamıştır." (Bugün en muvaffak suikaste uğramıştır) Olumsuz kılma cümlesi, S. Ayverdi, GYM, s. 139)

Bu tür cümleler *Manasız çocukluk, tatsız gençlik olgunluk çağına hazırlanmaktan başka nedir?* biçiminde de kurulabilirler. Bu durumda /+DAn başka ne [i-]/; /+DAn çok ne [...]/ gibi yapılardan da söz etmek gerekmektedir:

Bir seyyah, burada olduğundan fazla nerede ayağının tarihe ve sanata dokunduğunu his edebilir? (Her yerden çok burada ... hissedebilir. Olumlu kılma cümlesi. H. S. Tanrıöver, DYI, s. 28)

3.1.6 Kılmama-Olmama Yardımcı Fiilleriyle Kılma-Olma Belirtilmesi

/-mA-mA+(y)A imkân yok [İş]/, /-mA-mA+nIn imkânı yok [İ-]/, /-mA-mAk imkansız [İ-]/, /elinden geleni ardına koyma-/, /+DAn hâli kalma-/, /+DAn geri durma- / kalma-/, /+Da gecikme-/, (eski metinlerde görülen ama artık kullanılmayan biçimi: /+DA teahhur etme-/, /+Da tereddüt etme-/, /-mAktan çekinme- /...-mAk+*tan* vazgeçme- / ... gibi kalıplaşmış, deyimleşmiş yapılar, eklendiği fiil tabanındaki kılma/olma anlamını kuvvetlendirmekle birlikte kılma-olma durumunun olumsuzluğunu da ifade ederler:

"Yapın elinizden ne gelirse, ardınıza koymayın! " (Olumsuz kılma cümlesi. S.K. Aksal, GYKO, s. 134)

"Ankara'ya dönerken, bir gece, arabacının söylediği şarkıları belki bütün Ser-vet-i Fünun Edebiyatına tercihte tereddüt etmem." (şarkıları tercih ederim: Olumsuz kılma cümlesi) (R. Eşref, GYRpj, s. 6)

"Daima müttefikler lehine çarpışmaktan geri kalmadılar." (Çarpıştılar: Olumsuz kılma cümlesi: (F. R. Atay, TS, s. 844)

"İki delikanlı anlatıp duruyor, Lale'ye asılmaktan geri kalmıyorlardı." (Olumsuz kılma cümlesi: N. Cumalı, TS, s. 844)

"Bu gibiler. mahsusatlarını ifşa etmemekle beraber, bu noktada mündemîç mana ve maksudun husul pezir olmaması için derhal faaliyete geçmekte teahhur

etmediler." (... hemen faaliyete geçtiler: Olumsuz kılma cümlesi. Atatürk, Nutuk, s. 397)

"Ben "taakkul"le "muakale"yi kullanabilseydim "akıl" gibi sözleri de kullanmaktan çekinmezdim." (... kullanırdım: Olumsuz kılma cümlesi. N. Ataç, GYrpj, s. 89)

"Bu vatan uğrunda canlarını **vermekten çekinmediler.**" (Canlarını verdiler: Olumlu kılma cümlesi. S. Tantan, Cenaze Töreni Konuşması)

"Dilini neşter gibi **kullanmaktan vazgeçmedi.**" (Dilini hâlâ neşter gibi kullanıyor: Metin bağlamına göre olumlu ya da olumsuz kılma cümlesi.)

3.2. Kılmama-Olmama İfade Eden Dil Bilgisi Biçim Birimleri

3.2.1. Fiillerde Kılmama-Olmama Eki: /-mA-/

"Dükkâna dönünce ustam neden geciktiğimi **sormazdı.**" (Olumlu kılmama cümlesi. Halikarnas Balıkcısı, GYR., s. 33)

"Bor İstasyonunda elmacı çocuk / **Bulamaz** da müşteri / Dolar gözleri" (Olumsuz kılmama cümlesi. Y. Akengin, ŞT, s. 122)

3.2.2. Olmama, Reddetme Edatı: /değil [i-]/

İsimlerden sonra olmama belirtir:

"Hastadır vücudum **zinde değildir** / Zahmim yüreğimde **tende değildir**

Akl u fikrim dersen **bende değildir** / Yârim ağyar ile yâr oldu gitti." (Olumsuz olmama cümleleri. Âşık Ömer, TS s. 603)

Fiil cümlelerinden sonra sonuna geldiği cümleyi reddedip ikinci cümleyi onaylayan karşılaştırma işlevi görür. Bu yapılarda birinci cümlede yüklem-fiil eksiltilir:

"(Erzurum'a) Doğu Anadolu dağlarının eski bir şarap gibi zamanla takdis edilmiş ruh besleyici uzletinden [**gelmiştim**] **değil**, dört Cihan Harbi yılının ve İstiklâl Savaşı'nın üstünden aşarak **gelmiştim.**" (Yansız kılmama cümlesi. A.H. Tanpınar, TS, s. 603)

3.2.3. Yokluk (Olmama) Yükleme: yok [İ-]

"sahip olma-" "var olma-" durumları, Türkçeye özgü bir başka sözlük biçimi olan "yok [İ-]" ile ifade edilir. İsim görünüşlü, fiil işlevli olan "yok" de -değil edatı ile kullanılmadığı sürece- yokluk, var olmama ifade eder.

"**Yoksa** şu yaprakta Yavuz / **Yoksa** şu bayrakta Oğuz / Biz de **yoğuz**, biz de **yoğuz.**" (Olumsuz yokluk=olmama cümlesi. A.N. Asya, KD, s. 47)

Çeyizinin üstüne yaşlar akıtan kızlar yok / Yok, elemeler dağıtan, gam dağıtan rüzgâr yok." (Olumsuz yokluk (olmama) cümlesi. M.F. Görtünca, ŞT, s. 159)

"Hiçbir sıkıntım yok." (Olumlu yokluk cümlesi.)

Fiilimsilerden sonra kullanıldığında fiil tabanına kılmama-olmama anlamı katar:

"Bir çok gidenin her biri memnun ki yerinden / Çok seneler geçti **dönen** yok seferinden." (Kimse seferinden dönmedi: Bakış açısına göre olumlu yada olumsuz kılmama cümlesi. Y.K. Beyatlı, KGK, s. 84) (krş.3.1.2)

3.2.3. Yokluk Hali Eki: /+sIz/

Bazı araştırmacılar tarafından sözlüksel olumsuzluk (négation lexicale) ögesi olarak tanımlanan /+sIz/ (bk. Baştürk, 1995, 63.s.) isimleri "yokluk", "bulunmama" anlamıyla niteleyiciye dönüştüren bir hal ekidir. /+sIz/ ekinin "yokluk anlamıyla nitelediği isim grubunun yüklem görevini üstlendiğinde cümleler yokluk, olmama ifade ederler:

"**Kayıtsızım** kışın soğuğuna / İnsanların donmuş yürekleridir beni korkutan" (Beni kışın soğuğu korkutmuyor, insanların donmuş yürekleri korkutuyor. = Ben kışın soğuğuna kayıtsız [kişi(y)] ım, insanların donmuş yüreklerine ise kayıtlı [kişi] ym. P.Celal, İGÇÖ 2, s. 29)

İsim-fiillerden sonra-(-mAk+tA yapısı hariç) isim fiil + hâl eki = zarf-fiil olduğu için- /+sIz/ biçimbirimi de zarf-fil işlevi üstlenir. (-mAk+sIz+ın). Bazı kullanımlarda ise isim-fiil cümlesinin fiili yüzde yüz anlaşılabilir nitelikli olduğu için eksiltir. Bu durumda /+sIz/ tek başına zarf-fiil işlevi üstlenir ve temel cümlede değil ama tümlece dönüşen yargıda (yan cümlede) olmama- kılmama ifade eder:

"**Sensiz** de başarıırım". = Sen [ol-mak]+sız[+ın] da başarıırım.

"**Sessiz** çalışın" (Ses [çıkarmak+]+sız[+ın] çalışın, ses çıkarmadan çalışın) (krş. 3.1.3)

3.2.4. Kılmama-Olmama Edatları

/ne ... ne (de) .../

"**Ne** defne isterim, başıma **ne** taç [isterim], / Göğsümde tek nişan kurşun yarısı." (H. Yağcıoğlu, DMSA, s. 287)

"Günlerce **ne** gördüm **ne** de bir kimseye sordum" /"Yârab! Hele kalp ağrılarım durdu" diyordum." (... görmedim de sormadım da: olumlu veya olumsuz kılmama cümlesi Y. K. Beyatlı, KGK., s. 131)

sıfır [i-]

Özellikle son dönemde kullanım sıklığı artan ve olmama ile birlikte olumsuzluk da ifade eden bir edat tür:

"Sanat anlayışı da **sıfır**." (Sanat anlayışı hiç yok.: Olumsuz, olmama cümlesi. P. Celal, İGÇÖ 2, s. 31)

3.2.5. Soru (Tonlama) Yoluyula Yapılan Kılmama-Olmama

/-Ir mı/, /... mI [İ-]/

Olumlu soru biçimindeki cümleler de tonlama yoluyla kılmama - olmama ifade edebilir:

"Cenk meydanlarının ulu eri,/ Her biri bir cenneti andıran şehirleri /**Bırakır mı küffar elinde hiç?..**" (Asla bırakmaz: Olumlu kılmama cümlesi. C.Ertepinar, ŞİBÖ, s. 69)

"Ama şimdi ben **böyle miyim ya!**" (Böyle değilim: Olumlu olmama cümlesi. O. V. Kanık, İGÇÖ. 213.s.)

/ne ... [İ-]/

"Hele askerlerin çok sık söylediği şu türküyü her dinleyişinde, duygularını zaptetmesi **ne mümkündür.**" (Mümkün değil = duygularını zaptedemezdi: olumlu kılmama cümlesi. Mehmet Niyazi, ÇM, s. 95)

/ne gezer/

Sonuna geldiği cümleye olumsuz, kılmama işlevi katan bir cümlemsi (ünlem cümlesi, edatlaşmış cümle) dir:

"Acaba hiç üstü kapalı bir ev, bir dam altı bulamayacak mıyız? **Ne gezer!** (Bir dam altı bulamayacağız, bir dam altı yok: Olumsuz olmama cümlesi. Y.K. Karaosmanoğlu, Hikâyeler 1, s. 45)

"Anlaşmayı imzalaması için başlıklı, baskılı anlaşma kâğıtlarını önüne sürmesini boşuna beklemişti. **Ne gezer!**" (imzalamamıştı: Olumsuz kılmama cümlesi. P. Celal, İ.G.Ç.Ö.2, s. 30)

/nasıl ...-Ar/

"Garb'ın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar;/ Benim îmân dolu göğsüm gibi serhaddim var.

Ulusun, korkma! **Nasıl** böyle bir îmânı boğar, / "Medeniyet!" dediğin tek dişi kalmış canavar?" (Asla boğamaz: Olumlu kılmama cümlesi. M. Akif Ersoy, İM, s. XXI)

/kim ...-Ar+Ø/

"Millet fedaidir kahramanına / **Kim** taş atabilir onun şanına?

Dil uzatma sakın Türk aslanına!/ Anlatayım sana bilmezsen niçin..." (Kimse taş atamaz: Olumlu kılmama cümlesi. Ziya Gökalp, AŞ, s. 10)

"Ama benim okumuşluğum varmış da onun yokmuş. **Kimin umurunda+ø-ø+ø?**" (Kimsenin umurunda değil: Olumsuz, olmama cümlesi. O. V. Kanık, İGÇÖ.2, s. 11)

/hangi ... -Ar+Ø+mİş, -AcAk+Ø+mİş/

"Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım, / **Hangi çılgın**, bana zincir vuracakmış? Şaşarım! " (M. Akif Ersoy, İM.)

3.2.6. Artık Kılmama, Artık Olmama Yardımcı Fiilleri: /...+DAn vazgeç-/ , /...-mAk+tan vazgeç-/ , /-mA+yı bırak-/

"bırak-" ve "vazgeç-" eylemleri sürekli yapılan, alışkanlık edinilmiş bir eylemin artık yapılmadığını, sürekli istenen bir kişinin veya nesnenin artık istenmediğini ifade ettiği zaman bir "kılmama tasvirî fiili" olarak adlandırılabilir bir işlev üstlenirler:

"Bunu anladığım günden beri yeni oyunlar aramaktan [**vazgeçtim**], eskilerini de oynamaktan **vazgeçtim**." (... artık yeni oyunlar aramıyorum, eskilerini de oynamıyorum: H.Taner, İGÇÖ. 2, s. 27)

"Hendekte bir güzel gördüm / **Yavuklumdan vazgeçtim**." (Yavuklumu artık istemiyorum: Olumsuz kılmama cümlesi. O. V. Kanık, TS, 3057) .

"**Sigarayı bıraktı**" (Artık sigara içmiyor: Olumlu kılmama cümlesi)

3.2.7. Yetersizlik (Kılmama-Olamama)

Biçimce bağımsız cümle görünüşünde olan bazı yapılar, cümle değerini kaybederek kuvvetli olumsuzluk ifade eden cümlelere dönüşmüşlerdir:

/...-Abilirse ...-sIn/

"Bir şahin havalandı Erzurum'dan,/ **Pençesi taşa geçer/Basar ayaklarını göğsüne basar/ kalkabilirse kalksın düşman o zaman**". (F. H. Dağlarca, KSD)

/-mAk kabil değil [İ-]/ , /-mAk mümkün değil [İ-]/

"Birlikte taşıdığımız nevaleler çoktan tükenmiştir; uğradığımız izbelerde ise yiyecek **bulmak kabil değildir**". (Y.K. Karaosmanoğlu, Hikâyeler 1.)

/...-mAk+tAn çekin-/ , /...-mAk+tAn kork-/ ... gibi bazı fiiller cümlede 'kılmama- olamama tasvirî fiili' diye adlandırılabilir işlevlerde kullanılırlar:

"Ama alay makamında söyledikleri için, onun ne olduğunu Murat Dayıya **sormaktan çekinirdim**." (Halikarnas Balıkcısı, GYR, s. 31)

"Biz çocuklar yaşlı başlıların arasında **oturmaktan korkardık**." (Halikarnas Balıkcısı, GYR, s. 30)

KAYNAKLAR

4.1. Yararlanılan Kaynaklar

- Baştürk, M. (1995), *L'initiation A Linguistique De L'Enonciation*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi yayınları.
- Crystal, D. (1987), *The Cambridge Encyclopedia of Language*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Erguvanlı, Taylan E. (1984), "Some Aspects Of Negation In Turkish", *Türk Dilbilim Konferansı Bildirileri*, 159-177, Boğaziçi Üniversitesi.
- Ediskun, H. (1985), *Türk Dilbilgisi*, İstanbul.
- Greimas, A. J. et Cortés J. (1979), *Sémiotique Dictionnaire Raisoné de la Théorie Du Langage*, Paris: Classiques Hachette.
- Hengirmen, M. (1999), *Dilbilgisi Ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayın Evi.
- Korkmaz, Z. (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- Millî Eğitim Bakanlığı (1995), *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Ankara.
- Vardar, B. (1998), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Kitap Evi Yayın ve Dağıtım A.Ş.

4.2. Örneklerin Alındığı Eserler

- AŞ - Kaplan, M. Birinci, N.: *Atatürk Şiirleri* Kültür Bakanlığı yayınları, , Ankara 1990.
- DYI- Tanrıöver, H.S. : *Dağ Yolu (1)*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 2000.
- DMSA- YağcıoğluÇM- Niyazi, M. : *Çanakkale Mahşeri*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 1999.
- GYH- Türk Dil Kurumu: *Güzel Yazılar, Hikâyeler*, Ankara 1996.
- GYKO- Türk Dil Kurumu: *Güzel Yazılar, Kısa Oyunlar*, Ankara 1996.
- GYR- Türk Dil Kurumu: *Güzel Yazılar, Romanlar*, Ankara 1999.
- GYRpt- Türk Dil Kurumu: *Güzel Yazılar, Röportajlar*, Ankara 1997.
- İFD- Dağlarca, F. H. : *İstanbul Fetih Destanı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1987.
- İGÇÖ- İleri: *İlk Gençlik Çağına Öyküler 2*, İstanbul: Yapı Kredi yayınları, İstanbul 1997.
- KD- Asya, A. N.: *Kökler ve Dallar*, İstanbul, 1990.
- KGK- Beyathı, Y. K.: *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul, 1969.
- KSD- Dağlarca, F. H. : *Kurtuluş Savaşı Destanı*, İstanbul: İnkılâp Kitap Evi, İstanbul 1987.
- Nutuk- Atatürk, M. K.: *Nutuk*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.

- OA-Ergin, M.: *Orhun Abideleri*, İstanbul, Boğaziçi yayınları, 1980. Orhun Yazıtları.
- SH-Ömer Seyfeddin. : *Seçme Hikâyeler I*, Millî Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul, 1999.
- ŞİB- Ertepinar, C. : *Şiir İkliminde Bir Ömür*, Ankara: Kültür Ofset Ltd. Şti., Ankara 1996.
- ŞT-Tuncer, H. - Alpaslan, İ. : *Şiirlerle Türkiye*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1995.
- TS -Millî Eğitim Bakanlığı: *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*, Ankara 1995.
- TŞB-Dilçin, C. : *Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu yayınları, 1997.